

BEYZÂ

(البیضاء)

Allah'tan ilk feyzan eden
varlık olan akl-ı evvel veya
melekût âlemi anlamında kullanılan
tasavvuf terimi.

Yokluk karanlığı ile varlık aydınlığı arasındaki ilk çizgi ve yaratıklar âleminin ufkunda beliren ilk varlık akl-ı evveldir. Bundan dolayı bazı mutasavvıflar mutlak gayb ve mâsivânın yok olma halini amâ ve zulmet, eşyanın var olma halini de Arapça'da beyaz anlamına gelen beyzâ veya nur terimleriyle ifade ederler.

Cürcânî'nin kaydettiğine göre (*et-Ta'rifât*, "beyzâ" md.) mutasavvıflardan bir kısmı beyzâyı "fakr" yani "imkân" anlamında kullanırlar. Fakr, bütün yoklukların kendisinden varlık kazandığı bir beyazlık ve bütün varlıkların kendisinde yok olduğu bir siyahlıktır. Mutasavvıfların "fakrül-imkân" dedikleri durum budur.

Bazı mutasavvıflar beyzâ terimi ile melekût âlemini kastederler. Bunların anlayışına göre melekût âlemi, Allah'ın dünyadan çok uzaklarda yarattığı ve meleklerin bulunduğu beyaz bir âlemdir. Dünyaya çok uzak oluşu sebebiyle burada bulunan meleklerin Allah'ın Âdem ve İblîs'i yarattığından ve Allah'a âsi yaratıkların bulunduğundan bile habersiz oldukları söylenir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "beyzâ" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "beyzâ" md.; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, "beyzâ" md.; Abdurrahman-ı Câmî, *Eşî'atü'l-leme'ât*, Tahran, ts., s. 154.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

BEYZÂVÎ

(البیضاوی)

Nâsirüddin Ebû Saîd (Ebû Muhammed)
Abdullâh b. Ömer
b. Muhammed el-Beyzâvî
(ö. 685/1286)

Müfessir, Eş'arî kelâmcısı ve
Şâfiî fakihi.

Şîraz kâdılkudâtılığı yaptığı için "Kâdî" ve "Kâdılkudât" diye de tanınır. Şîraz yakınlarındaki Beyzâ kasabasında dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 100 yıl yaşadığını bildiren rivayet (İbn Habîb el-Halebî, I, 57^a) doğru kabul edilirse hicrî 585 (1189) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Çocukluğu Beyzâ'da geçti. Babasının,

Fars atabegi Ebû Bekir b. Sa'd tarafından başşehir kâdılkudâtılığına tayin edilmesinden sonra ailesiyle birlikte Şîraz'a gitti ve hayatının çoğunu burada geçirdi. Fars emîrinin Moğollar'la iyi geçinmesinin bir sonucu olarak Moğol istilâsından kurtulmuş bulunana ve bu sebeple de istilâdan kaçan komşu ülkelerin âlimlerine sığınak teşkil eden Şîraz'da geniş bir ilmî çevre buldu. Babasından icâzet aldıktan sonra herhangi bir ilmî seyahate gerek kalmadan kendi memleketindeki Ehl-i sünnet âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bizzat kendisi Hz. Peygamber'e kadar varan bir ulemâ zinciri sayarak bağlı bulunduğu ilmî silsileyi zikreder (*el-Ğâyetü'l-kuşvâ*, I, 184). Bununla beraber babasının dışında doğrudan kendilerinden faydalandığı hocalarının kimler olduğu hakkında fazla bilgi yoktur. Bazı kaynaklar onun Bağdat'ta da öğrenim gördüğünü kaydeder. Hocaları arasında Nasîrüddîn-i Tûsî ve Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin bulunduğu nakledilirse de bu uzak bir ihtimaldir (bk. Ali Muhyiddin el-Karadâğî, I, 64-65).

Babasının vefatından sonra Fars Emîri Abaka tarafından Fahreddin eş-Şîrazî'den boşalan Şîraz kâdılkudâtılığına tayin edilen Beyzâvî (673/1274-75) bir müddet bu görevde kaldı, bir taraftan da talebe yetiştirdi. Kemâleddin el-Merâgî, Abdurrahman b. Ahmed el-İsfahânî, Ahmed b. Hasan el-Cârberdî ve Zeynüddin el-Henkî (الهنكى) (veya Hebkî) meşhur talebelerindendir. Çeşitli ilim meclislerinde katıldığı münazaralarla ün kazandı. Çağdaşlarından İbn Mutahhar el-Hilâlî ile yazılı münazaralarda bulunarak ona karşı üstünlüğünü kabul ettirdi. Kadılık görevinde fazla titiz ve bir anlamda müsamahasız davrandığı için bu makamdan azledilmesi üzerine muhtemelen 680'de (1281) Fars'ın yeni başşehri olan Tebriz'e gitti. Sübkî'nin kaydettiğine göre (*Tabakât*, VIII, 158) burada vezirin de hâzır bulunduğu bir ilim meclisine katılarak ilmî vukufunu gösterdi; vezirin tekrar Şîraz kadılığına tayin edilmesini istedi. Onu takdirle karşılayan vezir bu isteğini yerine getirdi. Bir müddet daha bu görevi sürdürdükten sonra kadılıktan ayrılarak Tebriz'e yerleşti ve ömrünün geri kalan kısmını ilim, ibadet ve riyâzetle geçirdi. Bazı kaynaklara göre ise Tebriz'de karşılaşp sohbetlerinden faydalandığı şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî'den (الكحطانی) (veya el-Kühcânî) kadılığa tayini için vezir nezdinde teşebbüste bulunmasını rica etmiş,

o da kendisini ziyarete gelen vezire Beyzâvî'yi göstererek, "Şu yanındaki adam cehennemden seccade kadar bir yer talep etmektedir" diyerek kadılığa iade edilmesini istemiş, vezir de şeyhin emrini derhal yerine getireceğini söylemiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 187). Ancak Beyzâvî şeyhin bu anlamlı sözlerinden etkilenerek talebinden vazgeçmiş ve tasavvuf yoluna girip kalan ömrünü Tebriz'de eser telif etmekle geçirmiştir. Beyzâvî'nin vefat tarihi konusunda 641 (1243) ile 716 (1316) yılları arasında değişen çok farklı rakamlar verilir. Ancak kaynakların çoğu onun 685 (1286) yılında Tebriz'de vefat ettiğini belirtir.

İlmî Şahsiyeti. İslâmî ilimlerin hemen hepsine dair birçok eser telif ederek "al-lâme" unvanını kazanan Beyzâvî'nin güçlü bir ilmî şahsiyeti vardır. Hayatından bahseden müellifler onun ileri derecede ilmî kabiliyete ve geniş bir kültüre sahip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Daha çok tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh sahasında meşhur olmuştur.

a) Tefsir İlmindeki Yeri. Tefsir din ilimlerinin başı ve temel dayanağıdır. Kur'an'ı tefsir etmek için bütün dinî ilimler yanında Arap edebiyatını da iyi bilmek gerekir. Tefsir âyet, hadis, sahâbe sözü, dil kaideleri ve ulemânın görüşleri dikkate alınarak yapılmalıdır. Bir icaz (ihtisar) harikası kabul edilen *Envârü't-tenzîl* adlı eseri onun tefsirciliğini gösteren en önemli kaynaktır. Beyzâvî bu eserinde kendisinden önceki başlıca tefsir kitaplarını ustaca özetlemiş, âyetlere getirdiği yorumlar yanında dil kaidelerine dayanarak yaptığı açıklamalarla da büyük bir müfessir olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte Beyzâvî'nin müfessirliği şu noktalarda eleştirilmiştir: 1. Âyetlere verdiği mânalar birbirleriyle çelişmekte ve bazı hatalar ihtiva etmektedir. 2. Sürelerin sonunda zayıf hadislerle yer vermiştir. 3. Âyetleri felsefî yorumlara tâbi tutmuş, Kur'an'ı re'y* ile açıklayıp rivayet yolunu terketmiştir. 4. Mecaz ve kinayelere dayanarak yaptığı bazı tevil-ler sebebiyle Sünnî tefsir çizgisinden çıkmıştır. 5. Az da olsa İsrâiliyat'a yer vermiştir. Âmilî'nin Beyzâvî tefsirinde hatalı ve çelişik bulunduğu bilgiler, resulün tarifi meselesiyle Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya Firavun'un ölümünden önce veya sonra nâzil olması ve Hz. Süleyman'ın Beytül-makdis'i yapmasından önce veya sonra hacca gitmesi gibi önemli olmayan tarih ihtilâflarına dairdir (*Envârü't-tenzîl*, III, 63, 291, 389, 404, 490; IV, 84); dolayı-

siyla tefsirinde bu nevi konularda birkaç hata bulunsa bile bunlar onun tefsirciliğine gölge düşürecek ağırlıkta değildir. Kâtib Çelebi Beyzâvî'nin tefsirinde zayıf hadisler bulunduğu meselesine temas ederek kalp gözü açılmış ve rabbinin ilhamlarına mazhar olmuş bir âlim olan Beyzâvî için *cerh* ve *ta'dîl** kaide-lerini kullanmanın isabetli olmayacağını savunur ve tefsirine aldığı hadislerin kabul edilmesini ister (*Keşfü'z-zunûn*, I, 188). Ancak bu savunmayı hadis usulü açısından kabul etmek mümkün değildir. Üçüncü tenkit, özellikle Beyzâvî'ye değil genel olarak dirâyet metoduna karşı yapılan bir tenkit olduğu için burada önemli değildir. Esasen dirâyet metodu birçok âlimin câiz görüp kullandığı bir tefsir tarzıdır ve Beyzâvî de bu metodu kullanabilecek seviyede bir âlimdir. Mecaz ve kinayelerin ışığı altında âyetlere getirdiği yorumlar dolayısıyla Sünnî bir müfessir sayılamayacağı şeklinde itirazın da ilmî değeri yoktur. Meselâ meleklerin arşı "taşımalarını" ve etrafında "dönmelerini" (el-Mü'min 40/7), onu korumaları ve işleriyle ilgilenmeleri tarzında açıklaması Ehl-i sünnet anlayışına aykırı bulunmuştur. Halbuki bu yorum belâgat ilmine göre uygun bir açıklamadır. Nitekim "haml" (taşımak) Kur'an'da bu mecazî mânâ ile kullanılmıştır (el-Ahzâb 33/72). Molla Gürânî'nin, adını zikretmeden Beyzâvî'ye yönelttiği tenkitler ise (*Gâyetü'l-emânî*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 26) müellifi bilinmeyen *el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye fî def'i's-şübühâtü'l-Kur'âniyye* (Lâleli, nr. 3653/5) adlı risâlede cevaplandırılmıştır. Daha o zaman dünyanın yuvarlak olduğunu tefsirinde belirterek (I, 186) tabii ilimlerdeki vukufunu da gösteren Beyzâvî kendisinden sonra gelen müfessirlere kaynak teşkil etmiş (Elmalılı, X, 508) ve tefsirdeki şöhreti günümüze kadar ulaşmıştır.

b) Kelâm İlmindeki Yeri. Kelâmî dinî ilimlerin temeli kabul eden (*Ṭavâli' u'l-envâr*, s. 8) ve bu ilimle uğraşmayı bir vecîbe sayan Beyzâvî aynı zamanda önemli bir kelâm âlimidir. Ayrıca felsefî kültürün yaygın olduğu bir dönemde yaşadığı için felsefe ile ilgilenmiş, kendisinden önce Râzî ile Âmidî'nin başlattığı felsefe ile kelâmî birleştirme işini daha da ileri götürerek iki ilmin meselelerini birbirinden ayırt edilemeyecek şekilde birleştirmiştir (İbn Haldûn, s. 430). Onun oldukça ileri derecedeki bu eklektik metodu daha sonra Teftâzânî ve Cürcânî'yi

de etkilemiştir. Beyzâvî'nin belli başlı kelâmî konularla ilgili bazı görüşleri şöyledir: Allah'ın varlığı, âlemin *hâdis** ve *mümkîn** oluşu (*Ṭavâli' u'l-envâr*, s. 322) ve değişikliklere mâruz kalması (*Envârü't-tenzîl*, I, 695) yoluyla ispat edilebilirse de mahiyeti idrak edilemez; zira O sonlu ve mürekkep bir varlık değildir. Zâtını niteleyen (haberî) sıfatların da mahiyeti bilinemez (*Ṭavâli' u'l-envâr*, s. 378; *Envârü't-tenzîl*, II, 245). Bu sebeple de O'nun âhirette görülmesinin nasıl olacağı dünya şartlarıyla kavranamaz. Allah'ın sıfatlarını zâtından ayrı olarak düşünmek mümkündür ve bu O'nun birliğine hâlel getirmez (*Ṭavâli' u'l-envâr*, s. 362). Kulların sorumlu tutulabilmesi için fiillerini Allah'ın yaratmasına bağlı olmadan yapabilmeleri gerekli değildir. Kulun, fiilin meydana gelmesinde kısmî etki yapacak bir güce sahip bulunması sorumlu tutulması için yeterli sebeptir (*Envârü't-tenzîl*, II, 132). Peygamberlik sadece Allah'ın irade ve ihsanına bağlı olup peygamberin fizik yapısıyla ilgili değildir. Kıyâmetin kopmasından önce *decâc** ortaya çıkacak ve Hz. İsa gökten inip onu öldürecektir. Bizâtihi müdrik bir cevherden ibaret olan insan bu özelliğini, esas cevherine dahil olmayan bedeninin yok olmasından (öldükten) sonra da devam ettirir ve önceden hissettiği lezzetle elemeleri yine hisseder. Mîzan, âhirette herkes tarafından görülebilecek olan dili ve iki gözü bulunan bir tartaletidir (a.g.e., II, 228). Cennetin yeri âlemin dışında yedinci kat göğün üstündeki "sidretü'l-müntehâ"nın yanındadır ve halen mevcuttur. Cehennem ise yedinci kat yerin altındadır (a.g.e., I, 279, 671; IV, 441; *Ṭavâli' u'l-envâr*, s. 446). Cehennemde ebedî olarak kalacak olanlar sadece kâfirlerdir. Hüsün-kubuh ikiye ayrılır: Eğer hüsün ve kubuha konu teşkil eden şey pratik akılla veya doğuştan bilinecek bir husus ise hüsün ve kubuhun akli olduğunda ihtilâf yoktur; eğer hüsün ve kubuhun konusu nasların âhirette sevap veya cezaya yol açacağını bildirdiği bir mesele ise bu takdirde aklın bilgi alanı dışında kalır (*Ṭavâli' u'l-envâr*, s. 401). İmanın hakikati kalp ile tasdik etmekten ibaret olmakla birlikte kula farz olan imanın gerçekleşebilmesi için dil ile de ikrar etmek gerekir. Zira gerçeği bilip de onu diliyle ifade etmeyen inatçılar Kur'an'da yerilmiştir (*Envârü't-tenzîl*, I, 87, 130; II, 76). Amel ise imanın rükünlerinden değildir; ancak üzerinde bina bulunmayan bir temel in-

san için yeterli olmadığı gibi amelsiz iman da yeterli değildir. Dinî emir ve yasaklar bütün insanlar için olup kâfirler de bunlardan ötürü azaba uğrayacaktır (a.g.e., II, 84). Hayatta bulunan kâfirler için istiğfarda bulunmak câizdir. Beyzâvî, felsefe ile kelâmî birleştirmesine rağmen kelâmcıların görüşlerini savunmuş, hatta bazan selefin görüşlerini benimsemiştir. Dil ile ikrara verdiği önemle, iman konusunda Eş'arîler'den farklı düşünmüş bir kelâmcı olarak görünmektedir.

c) Diğer İlimler. Beyzâvî, usûl-i fıkha dair eserleriyle bu alandaki dirâyetini de kabul ettirmiştir. Onun bu yönünü Celâleddin Abdurrahman *el-Kâdî Nâsîrüddin el-Beyzâvî ve eşeruhû fî usûli'l-fıkḥ* adlı kitabında ele almıştır. Beyzâvî usûl-i fıkhta Fahreddin er-Râzî ile Tâceddin el-Urmevî'nin tesirinde kalmış ve eserlerini bunların metoduna uyarak telif etmiştir. Fıkıhtaki yerini de Ali Muhyiddin el-Karadâğî *el-Gâyetü'l-kuşvâ*'nın mukaddimesinde ele alarak incelemiştir.

Beyzâvî'nin şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî ile olan ilişkileri ve eserlerindeki bazı görüşleri onun tasavvufu da ilgilendiğini gösterir mahiyettedir. "Azerbaycan şeyhi" olarak da bilinen (İbnü'l-İmâd, V, 392) ve sūfilere mahsus övgü ifadeleriyle de (kuddise sirruh gibi) anılan Beyzâvî nefis terbiyesini İslâm'ın temel rükünlerinden biri kabul eder (*Envârü't-tenzîl*, I, 485). Ona göre Allah'ın insana verdiği beş kabiliyet vardır. Bunlar Kur'an'da her birine işaret edilen (en-Nûr 24/35) duyu, hayal, akıl, müfekkire ve kutsiyet güçleridir. İnsan kutsiyet gücü sayesinde gayb bilgisine ve melekût âleminin sırlarına vâkıf olur. Ancak bu güç sadece peygamberlerde ve bir de velîlerde mevcuttur. Velîler bunun dışında gaybî meleklerin ilhamı vasıtasıyla da bilebilirler (a.g.e., III, 428-429; IV, 571). İnsanın bu mertebeye ulaşabilmesi için şehvet duygusu ile dünya malına olan arzusunu yok etmesi gerekir (a.g.e., I, 329-330). Beyzâvî'nin tasavvufî görüşleri hakkında fazla bilgimiz yoktur. Öyle anlaşıyor ki onun bu alana yönelmesi ömrünün son devirlerine rastlamıştır. Bilindiği kadarıyla tasavvufa dair sadece bir eser telif etmesi de bunu göstermektedir. Bazı kaynaklar Beyzâvî'nin Hızır'dan hırka giydiğini naklederek onun Hızırîyye tarikatına bağlı bulunduğunu ve aynı zamanda bu tarikatın kolları arasında sayılan Beyzâvîyye'nin şeyhi oldu-

ğunu kaydederse de (bk. Zebîdî, s. 43) bu hususta güvenilir bilgiler mevcut değildir. Beyzâvî hadis, nahiv, mantık, astro-nomî, tarih ve kozmografya ile de ilgilenmiştir. Eserleri uzun müddet Osmanlı medreselerinde ve diğer ilim meclislerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Eserleri. Beyzâvî'nin günümüze kadar gelen eserleri daha çok tefsir, kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh ve gramere dairdir. 1. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl**. Üzerinde 255 civarında şerh ve hâşiye yapılacak kadar takdir gören ve ün kazanan bu eser defalarca basılmıştır. 2. *Havâşşü'l-Kur'ân*. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir yazmanın içinde (Hâlet Efendi, nr. 800, vr. 213^a-221^a) müstakil bir eser olarak Beyzâvî'ye nisbet edilen, ancak eserlerini zikreden kaynaklarda adına rastlanmayan bu risâle sûrelerin faziletine dairdir. 3. *Ṭavâli 'u'l-envâr' min meṭâli 'il-enzâr*. Kelâma dair olup basılmıştır (Kahire 1339). 4. *Mişbâhu'l-ervâh*. Bir mukaddime ile üç bölümden meydana gelen bu eser de kelâma dairdir. Mukaddimede mantık ilminin özeti, birinci bölümde mümkinât, ikinci bölümde ilâhiyyât, üçüncü bölümde de nübüvât ve sem'îyyât konularını ihtiva eden ve küçük boy kırk iki varaktan ibaret olan kitap öğrencilere hitap eder mahiyette muhtasar bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 786). Ubeydullah b. Muhammed el-Fergânî tarafından *el-İzâh* adıyla şerhedilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1704). 5. *Muntehe'l-münâ fî şerhi esmâ'illâhi'l-hüsnâ*. *Envârü't-tenzîl*'de (IV, 480) kendisine ait olduğunu belirttiği bu eser bir giriş ve iki bölümden meydana gelmiştir. Girişte insan bilgisinin Allah'ın zât ve sıfatlarının mahiyetini bil-meye yetmediği anlatıldıktan sonra birinci bölümde esmâ-i hüsnâ hadisinde yer alan doksan dokuz isim, ikinci bölümde de bu hadiste zikredilmeyip Kur'an'da ve diğer hadislerde belirtilen ilâhî isimler açıklanır. Eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Şehid Ali Paşa, nr. 428). 6. *Minhâcû'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl**. Usûl-i fıkha dair olup basılmıştır (Kahire 1326). 7. *el-Gâyetü'l-kuşvâ fî dirâyetil-fetvâ*. Gazzâlî'nin Şâfiî fıkına dair *el-Basîṭ* adlı eserinden yine kendisinin ihtisar ettiği *el-Vasîṭü'l-muḥîṭ bi-aḫṭâril-Basîṭ*'in özeti. Eser Ubeydullah b. Muhammed el-Fergânî (TSMK, Koğuşlar, nr. 768), Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî (TSMK, III, Ahmed, nr. 1059), İbrâhim b. Abdurrah-

man el-Umeyrî (Selim Ağa Ktp., nr. 268), İbn Dakiku'l-İd (TSMK, Revan Köşkü, nr. 642), Muhammed b. Muhammed el-Aksarâyî, Muhammed b. Muhammed el-Vâsîṭi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1192), Muhammed el-Yemânî (*GAL Suppl.*, I, 753), İbnü'l-Âkûlî ve Mûsâ b. Muhammed (*İzâhu'l-meknân*, II, 140) tarafından şerhedilmiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. Zahir tarafından da *el-Kifâye* adıyla nazma çevrilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1193). *el-Gâyetü'l-kuşvâ* Ali Muhyiddin el-Karadâğî'nin tahkikiyle neşredilmiştir (Kahire 1402/1982). 8. *Tuḥfetü'l-eberrâr. Şerhu Meşâbihi's-sünne* adıyla da bilinen kitap Begavî'nin *Meşâbihi's-sünne* adlı hadis mecmuasının şerhi olup Beyzâvî'ye ait olduğu kendi ifadesiyle sabittir (*Envârü't-tenzîl*, II, 283). Giriş kısmında İslâm ilimlerinin taksimi ve hadis usulüne dair bilgilerin yer aldığı şerhte itikadî ve fikhî mezheplerin farklı görüşleri belirtilir. Eserin birçok yazma nüshası mevcuttur (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 149; Fâtih, nr. 968; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 235). Brockelmann, *Meşâbihi's-sünne* üzerine Tebrîzî'nin telif ettiği *Mişkâtü'l-Meşâbiḥ* adlı esere Beyzâvî tarafından *Şerhu Mişkâtü'l-Meşâbiḥ* adıyla bir şerh yazıldığını belirtiyorsa da (*GAL Suppl.*, I, 621) bu yanlıştır. Çünkü Hatîb et-Tebrîzî'nin 737 (1337) yılından sonra vefat ettiği bilinmektedir (Nâsirüddin el-Elbânî, I, 3). 9. *Lübbü'l-elbâb fî 'ilmi'l-i'râb*. İbn Hâcib'in nahiv konusunda yazdığı *el-Kâfiye*'nin muhtasarıdır. İbn Hâcib'in zikretmediği nahiv kaidelerine temas ederek *el-Kâfiye*'nin eksiklerini tamamlayan eser bizzat Beyzâvî'den başka Birgivî (*İmtihânü'l-ezkiyâ*), Bâyezîd b. Abdülgaffâr el-Konevî (*Müdricü'l-fevâ'id*), Muhammed b. Ali el-Kunbâtî (*Hulâşatü'l-kütüb*) tarafından da şerhedilmiştir. Eser Birgivî'nin şerhiyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1270, 1305). 10. *Nizâmü't-tevârîḥ**. Hz. Âdem'den itibaren müellifin vefatına kadar geçen önemli olaylar, özellikle peygamberler tarihi ve ayrıca Emevîler, Abbâsîler, Sâmânîler, Gazneliler, Deylemîler, Selçuklular ve Moğollar hakkında değerli bilgiler ihtiva eden bu Farsça eser Seyyid Mansûr tarafından neşredilmiştir (Haydarâbâd 1930). Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası (Ayasofya, nr. 3605) bulunan eser Osmanlı padişahlarından III. Mehmed'in emriyle Mustafa b. Abdurrahman tarafından *Enisü'l-mülûk*

adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercüme de Süleymaniye Kütüphanesinde mevcuttur (Hamidiye, nr. 890). Ayrıca Bitlisli Ebû'l-Fazl Mehmed Efendi de eseri Türkçe'ye çevirmiştir. Bunların dışında mütercimi bilinmeyen başka bir tercümesi de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 877). 11. *Risâle fî ta'rîfâtü'l-'ulûm ve mevzû'âtihâ*. Dinî ve din dışı ilimlere ait tariflerin yapıldığı ve konularının belirtildiği risâle orta boy üç buçuk varaktır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3684/14).

Kaynaklarda Beyzâvî'ye nisbet edildiği halde günümüze kadar ulaşmayan eserler de şunlardır: *el-İzâh* (kelâm); *Şerhu'l-Metâli* (Sirâceddin el-Urmevî'nin mantığa dair eserinin şerhi); *Mirşâdü'l-efhâm ilâ mebdâdi'l-aḥkâm* (İbn Hâcib'in *Muḥtaşaru Muntehe's-Sûl ve'l-emel* adlı eserinin şerhidir ki buna kendisi de *Envârü't-tenzîl*'de temas eder: II, 68, 359); *Şerhu'l-Minhâc* (kendi eserine yaptığı şerh); *el-'Ayn* (tefsir); *Şerhu Muḥaddimetü İbn Hâcib*; *Ta'lik 'alâ Muḥtaşarı İbn Hâcib*; *Şerhu'l-Maḥşûl min 'ilmi'l-uşûl*; *Şerhu munteḥabî'l-Maḥşûl fî'l-uşûl* (her iki eserin aslı Fahreddin er-Râzî'ye ait usûl-i fıkıh kitaplarıdır); *Muḥtaşar fî'l-hey'e*; *Şerhu'l-Fuṣûl li't-Tûsî* (astronomi); *Şerhu'l-Kâfiye* (nahiv); *Şerhu't-Tenbîh* (Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin fıkha dair eserinin şerhi); *et-Tehzîb ve'l-aḥlâk* (tasavvuf).

Beyzâvî'ye ait olmadığı halde lakap benzerliği sebebiyle ona nisbet edilen eserler de şunlardır: *el-İrşad fî'l-fıkḥ*, *et-Tebşîra fî'l-fıkḥ*, *et-Tezkire fî'l-furû*. Bu eserlerin üçü de Ebû Bekir el-Beyzâvî'ye aittir (Sübki, IV, 97; *Keşfü'z-zunûn*, I, 392; *İzâhu'l-meknân*, I, 222; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 462). Süleymaniye Kütüphanesi kataloglarında Beyzâvî'ye nisbet edilen *Fetâvâ fî ḥaḳḳı's-şeyḥ İbni'l-'Arabî* adlı risâle (Lâleli, nr. 3720/9; Hacı Mahmud Efendi, nr. 2522) Ebû'l-Kâsım b. Hüseyin el-Beyzâvî'nin, *Tebşîratü'l-mübtedî ve tez-kirefû'l-munteḥî* ise (Ayasofya, nr. 1691, 1692) Sadreddin Konevî'nindir. August Müller Benâkitî'ye ait *Târîḥ-i Benâkitî*'nin Çin'le ilgili olan sekizinci bölümünü *Abdallare Beidawaei Historia Sinensis* (Berlin 1677) adıyla Latince'ye çevirip Beyzâvî'ye atfetmiş, S. Weston da aynı bölümü *A Chinese Chronicle by Abdollah of Beyza* adıyla İngilizce'ye çevirerek (London 1820) Beyzâvî'ye nisbet etmiştir. Ancak Quatrèmere sözü edilen eserin Beyzâvî'ye değil Benâkitî'ye ait olduğunu ispat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl* (Şeyhzâde, Hâşiye kenarında), İstanbul 1282, I, 69, 87, 130, 186, 193, 237, 279, 329-330, 374, 485, 671, 686, 695; II, 76, 82, 84, 132, 207, 228, 245, 283, 356; III, 63, 128, 291, 389, 404, 428, 429, 490; IV, 84, 411, 441, 453, 469, 480, 571; a.mlf., *Ṭavâli' u'l-envâr*, İstanbul 1305, s. 8, 322, 362, 378, 401, 446; a.mlf., *el-Ğâyetü'l-kuşvâ* (nşr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî), I, 184; a.e., nâşirin mukaddimesi, I, 25-96; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 379; Sübkî, *Ṭabaḳât*, IV, 97; VIII, 157-158; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 309; İbn Habîb el-Halebî, *Dürretü'l-eslâk fî devleti'l-et-râk*, TSMK, III, Ahmed, nr. 3011, I, 57*; İbn Hal-dûn, *Muḳaddime*, Kahire, ts. (Dârü's-Şa'b), s. 430; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 123-124; II, 322; III, 156; Molla Gürânî, *Ğâyetü'l-emânî*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 26; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 50; Dâvudî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirîn*, I, 242; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 57, 103; Âmilî, *el-Keşkül*, I, 203; *Keşfü'z-zunûn*, I, 187-188, 392; II, 1032, 1116, 1192, 1193, 1323, 1481, 1547, 1616, 1698, 1704, 1705, 1798, 1854, 1858, 1878, 1959; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 392; Zebîdî, *İkâd*, s. 43-44; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 87; Cevdet Bey, *Tefsîr Tarihi*, İstanbul 1927, s. 113-115; Brockelmann, *GAL*, I, 530-532; *Suppl.*, I, 621, 738-743, 753; a.mlf., "Beyzâvî", *İA*, II, 593-594; *İzâhu'l-meknûn*, I, 222; II, 140; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 462-463; Hatîb et-Tebrîzî, *Miş-kâtü'l-Meşâbiḥ* (nşr. Nâsirüddin el-Elbânî), Dîmaşk 1380/1961, nâşirin mukaddimesi, I, 3; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirân*, Kahire 1381/1961, I, 296-304; Elmalılı, *Hak Dini*, X, 508; Celâleddin Abdurrahman, *el-Kâdî Nâsirüddin el-Beyzâvî ve eşeruhû fî uşûli'l-fıḥḥ*, Kahire 1401/1981, s. 133-263; Lutpi İbrahim, "al-Bayḏâwî's-Life and Works", *IS*, XVIII/4 (1979), s. 311-321; "Abdullah b. Ömer", *İTA*, II, 324; *TA*, VI, 300-301; J. Robson, "al-Bayḏâwî", *El²* (Fr.), I, 1163; Andrew Rippin, "Bayḏâwî, al", *ER*, II, 85-86; E. Kohlberg, "Bay-zâwî", *EIr*, IV, 15-17.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

BEYZÂVİYYE

(البيضاوية)

Müfessir Kâdî Beyzâvî'ye
(ö. 685/1286)
nisbet edilen bir tarikat
(bk. BEYZÂVÎ; TARİKAT).

BEYZERE

(bk. AV).

BEZCİZÂDE
MEHMED MUHYİDDİN

(bk. MEHMED MUHYİDDİN EFENDİ).

BEZDEVİ

(bk. PEZDEVİ).

BEZEME

(bk. TEZVİNAT).

BEZİĞİYYE

(البريغية)

Hattâbiyye'ye mensup olan

Bezîğ b. Mûsâ'nın

(II./VIII. yüzyıl)

görüşlerini benimseyenlere verilen ad

(bk. HATTÂBİYYE).

BEZİĞ b. MÛSÂ

(بزيع بن موسى)

(II./VIII. yüzyıl)

Asırı Şîa gruplarından

Hattâbiyye'ye bağlı Bezîğiyye

kolunun kurucusu

(bk. HATTÂBİYYE).

BEZİRGÂN

(بازركان)

Eskiden ticaret, sarraflık,
resmî ve özel müesseselere
mal temini işleriyle uğraşan
büyük tüccar.

Kelimenin aslı, "alışveriş yapan" anlamında Farsça *bâzârgân* veya *bâzergân*-dan gelmektedir. Bezirgân kelimesinin Türkçe'de ne zamandan beri kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Fâtih devrine ait kanunnâme ve yasak-nâme metinlerinde bezirgân tabirine sıkça rastlanmakta, "başta ipek ve kumaş olmak üzere her türlü ticaret ve alım satım işleriyle uğraşan tüccar" anlamında kullanılmaktadır (*Kânunnâme-i Sultânî*, s. 8, 41-45, 57). XVI. yüzyıla ait Osmanlı sancak kanunnâmelerinde ise "ticaret erbabı, ipek tüccarı, seyyar tüccar" mânalarında geçmektedir (Barkan, 196, 225, 301, 371). Gelibolulu Mustafa Âlî ise kelimeyi "zengin tüccar" anlamında kullanmaktadır (*Mevâidü'n-nefâis*, s. 100).

Büyük şehirlerin dışarıdan gelen sanayi maddeleri ve mâmul eşya ihtiyaçları bezirgânlar tarafından sağlanırdı. Evliya Çelebi İstanbul'un toptan gıda ve giyecek eşyasını temin eden çok sayıda bezirgânın bezirgân esnafı loncasını teşkil ettiklerini kaydeder (*Seyahatnâme*, I, 301). Kelime daha sonraları hilekâr ve tefeci tâcir için de kullanılmıştır. XVII. yüzyıldan sonra ise gayri müslim ve özellikle Müsevî ticaret erbabına delâlet eder

olmuştur. Osmanlı ülkesinde ticaret yapan beratlı Avrupa tüccarına da bazan bezirgân denilmiştir.

Osmanlı saray, bahriye ve askerî teşkilâtı içerisinde bezirgânların da bulunduğu görülmektedir. Nitekim sarayın dış hizmetlileri olan birün halkı arasında Dârüssaâde ağasına bağlı bezirgânbaşı da bulunuyordu. Başlıca görevi ise çuha, bez, tülbent gibi özellikle dokuma türünden malzemeyi temin etmektir.

Yeniçeri Ocağı'nda ocak bezirgânlarının önemli iktisadî rolleri vardı. Beytûlmâlcinin idaresinde Yeniçeri Ocağı'nın malî işleri, malzemesinin temini, *esâme** alım satımı gibi işleri bunlar yapıyorlardı. Başlangıçta bu görev ocak başyazıcısı tarafından yerine getirilirken daha sonra kârlı bir iş olduğu için hristiyan ve Müsevîler'in tekeline geçmiş, babadan oğula intikal etmek suretiyle de bezirgân aileleri teşekkül etmiştir. Bazı dönemlerde ocak bezirgânlığının kaldırılması sebebiyle bu gayri müslim bezirgânlar çeşitli huzursuzluklar çıkarmışlar, serbest olduğu zamanlarda da rüşvet vererek ocak bezirgânlığını elden çıkarmamaya gayret etmişlerdir.

Ocak bezirgânlarının İstanbul Vâlide Hanı ve diğer büyük hanlarda odaları vardı. Ocağa ait paralar, her türlü emtia, vergi ve defterler orada saklanırdı. Ocak işlerinde suistimal yapan ve ocak menfaatlerini zedeleyen bezirgânlara çok ağır cezalar verilirdi. Nitekim 15 Temmuz 1808'de suistimali tesbit edilen ocak bezirgânı Çelepan idam edilmiş, bu tarihten sonra da gayri müslim bezirgân tayin edilmeyerek bu işlerin başyazıcı tarafından yapılması istenmişti. Ancak bir süre sonra ortalık yatısınca gayri müslim bezirgânlar rüşvetle yeniden bezirgânlığı elde etmişlerdir. Ocak bezirgânlığı 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile sona ermiştir.

Ortaçağ'lardan beri bezirgânların şehirden şehire, ülkeden ülkeye aylarca süren seyahatleri, karşılaştıkları çeşitli olaylar, surlarla çevrili Türk-İslâm şehirlerinin kapılarından giriş çıkışları, uzak ülkelerde gördükleri ve duydukları acayip şeyler özellikle halk edebiyatı için zengin ve ilgi çekici bir malzeme olmuş, halk arasında şifahî olarak dilden dile dolaşmıştır. Ayrıca, "Korkak bezirgân ne kâr eder ne ziyan"; "Bezirgân züğürtleşince eski defterleri karıştırır" gibi çeşitli atasözlerine de konu olmuştur.